

IN MEMORIAM. GANE TODOROVSKI (1929.-2010.)

Prošlo je više od godine dana otkako nas je zauvijek napustio Gane Todorovski. Uvijek ću imati u pamćenju njegovu intelektualnu, moralnu, literarnu, političku vertikalnu, ali ću ga se najviše sjećati kao velikog prijatelja moje domovine Hrvatske.

Gane Todorovski je rođen u Skoplju 11. svibnja 1929. Diplomirao je i doktorirao na Filozofskom fakultetu u Skoplju gdje je bio dugogodišnji profesor. Kao književni povjesničar Gane Todorovski je jedan od najzaslužnijih istraživača i analitičara makedonskog XIX. stoljeća i razdoblja između dva svjetska rata. Njegovi veliki znanstveni rezultati u makedonistici svrstavaju ga u krug najvećih slavista u Europi i svijetu. Gane Todorovski je bio i esejist, književni kritičar, publicist, urednik, antologičar, prevoditelj, ali ponajprije veliki pjesnik. Makedonski narod će ga sigurno pamtiti kao svog nacionalnog pjesnika jer je njegova poezija posvećena upravo svima njima — Makedoncima i njihovoj domovini Makedoniji. Mnoge antologijske pjesme nalaze se u 12 knjiga poezije: *Kroz jutro*, *Zvuci strepnje*, *Spokojni korak*, *Duga*, *Apoteoza radnom danu*, *Poružnjeli dan*, *Skopljanci*, *Nevolje, nevjerice nesanice*, *Nedostižna*, *Orač ili ratnik*, *Baš tako*, *Usamljeni putnik* (na eng. jeziku). Njegovi prvi stihovi datiraju još iz učeničkih dana (I. muška gimnazija u Skoplju, 1943./'44.). Njegova poezija prisutna je u svim fazama kroz koje je prolazila makedonska poezija, dajući joj tako bogat doprinos u njezinom razvoju. Gane Todorovski je uređivao najpoznatije književne časopise: *Idnina*, *Sovremenost*, *Mlada literatura*, *Razgledi*, *Spektar*, *Crno na belo*. Pisao je i filmske scenarije, a debitirao je 1963. kao koscenarist u dokumentarnom filmu *Oproštaj*. Od 1951. član je Društva pisaca Makedonije. Od 1997. postao je član Makedonske akademije nauka i umjetnosti. Od 1969. do 1971. i 1985./1986. Gane Todorovski je bio predsjednik pisaca Makedonije. Bio je i predsjednik Struških večeri poezije 1970. i 1971. Bio je i prvi ambasador Republike Makedonije u Rusiji. U 1990. Gane Todorovski je izabran i za prvog predsjednika MAAK (Makedonska akcija - politička stranka desne orijentacije). Za pjesnički, urednički i prevodilački rad dobio je brojne nagrade. Dakle, bio je na gotovo svim relevantnim, književnim, kulturnim, pa čak i političkim pozicijama. I što je važno naglasiti: uvijek aktivan i angažiran, uvijek pokretač - generator.

Nas Hrvate i našu Hrvatsku je posebno zadužio. Cijeli je svoj sveučilišni radni vijek posvetio hrvatskoj književnosti. Na Filološkom fakultetu u Skoplju proučavao je i predavao noviju hrvatsku književnost i tako postao važan čimbenik u hrvatsko-makedonskim književnim vezama.

Poznajem ga od 1990. kada sam slušao i njegovo prvo predavanje na Međunarodnom seminaru za makedonski jezik, literaturu i kulturu, na Ohridu. Lik žene u makedonskoj književnosti je nezaboravna tema, a posebno pjesnikova interpretacija njegove pjesme "Pjesme o ženi". Sjećam se i neobičnog razgovora o avangardnom romskom teatru Pralipe i Burhanovoj režiji Marinkovićeve Glorije u koji se je uključio i Ilija Milčin. Kroz ta predavanja i razgovore upoznao sam ga kao

dobrog, mudrog, tolerantnog, spremnog da podrži i ohrabri mlađeg kolegu koji tek započinje svoj književni i znanstveni rad. Čitajući njegove pjesme pomalo otkrivam zašto Ganu Todorovskog smatraju najvećim majstorom jezične igre, pjesnikom koji je upravo time obogatio makedonski književni izraz. I doista mnoge neologizme i arhaizme je u svojim tekstovima prvi koristio Gane, a potom su zaživjeli u svakodnevnom govoru i novinarstvu.

Ta igra riječima je osobito dolazila do izražaja u njegovim prepjevima. A upravo je on veliki dio svog znanstvenog opusa posvetio prevođenju i problemima s kojima se suočava umjetnički prijevod. Imao je urođenu strast za prepjeve, ali i svijest da je baš to najljepši način za gradnju duhovnih mostova među narodima. I upravo kada sam završio prevođenje ciklusa "Zadarski rukopisi" i spremao se da mu javim radosnu vijest o mom prevodilačkom pothvatu došla mi je vijest o njegovoj smrti. ["Riječi od zemlje i od zlata" progutao je "Sneubaven den" (Poružnjeli dan)].

Od hrvatskih pjesnika Gane je prevodio Mažuranića, Kranjčevića, Matoša, I. G. Kovačića, Krležu, Kaštelana, Mihalića. Mihalićeva prva pjesma prevedena na neki strani jezik bila je objavljena upravo na makedonskom (1954.) u časopisu *Razgledi*, a preveo ju je Gane Todorovski. Godine 1962. u Skoplju je priredio pjesme S. S. Kranjčevića. Kranjčevićovo domoljublje je sigurno nadahnjivalo mladog Makedonca i bilo mu poticaj na pisanje pjesama o Skoplju i Makedoniji. Kada je 1963. Skoplje razorio strašan potres Jure Kaštelan je isti dan (26. VII. 1963.) u Novom Vinodolskom napisao pjesmu "Skoplje u tvojim očima", koju je Gane preveo i svrstao je među deset najdražih prepjeva. Sa Slavkom Mihalićem 1973. u Skoplju je priredio antologiju *Nova hrvatska poezija*. Godine 1981. radio je na novoj antologiji *Suvremene hrvatske poezije* s Branimirom Bošnjakom, Daliborom Cvitanom i Brankom Malešem. Vjerojatno se je angažirao ili barem navijao da najveću pjesničku nagradu Zlatni vijenac stručnih večeri dobiju: Miroslav Krleža 1979. i Slavko Mihalić 2002. Gane je 1977. objavio knjigu o Matošu. Od Matoša je naučio da moderna književnost mora živjeti u nacionalnom ozračju, ali isto tako i da mora biti izražena europskom formom. Zbog toga je Gane početkom devedesetih proglašavan nacionalistom, ali usprkos tome to je bio njegov umjetnički i znanstveni moto od kojega nije odstupao.

Gane Todorovski je bio hrabar, realan i jednostavan. 22. svibnja 2010. ostavio je iza sebe otvorenu knjigu koju mi koji smo ga poznavali možemo pisati i dopisivati nakon što ju je on ispisivao preko 60 godina. A već nas je izazvao sa svojom posljednjom željom da bude pokopan u selu Kožle, odakle su njegovi preci, nedaleko od Skoplja, i da mu se na sprovodu pročita njegova pjesma "Zavjet".

Dragi profesore i prijatelju, naviru mi stihovi, a posebno izdvajam dva zadnja stiha iz tvoje pjesme "Biografija": *Umrijet ću tek kao dokaz / Da sam uistinu živio.*

Prisjećam se i tvoga zapisa I. G. Kovačiću: "Valjda je upravo u smrti nepobjedivost". Koliko li je tvojih riječi impresivnih, dostojnih poštovanja?!

Doviđenja prijatelju, doviđenja!

Miro Grubić